

Kesit Akademi Dergisi

The Journal of Kesit Academy

ISSN/ICCH: 2149 - 9225

Yıl/Year/Год: 6, Sayı/Number/Номер:
25, Aralık/December/Декабрь 2020,
s./pp. 57-69

Geliş/Submitted/ Отправлено: 07.10.2020

Kabul/Accepted/ Принимать: 12.11.2020

Yayın/Published/ Опубликованный: 25.12.2020

10.29228/kesit.46790

Araştırma Makalesi
Research Article
Научная Статья

Arş. Gör. Özgür BAYRAKTAR

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, Türkiye

ozgurbayraktar@kmu.edu.tr

 ORCID 0000-0001-9512-6180

FOUCAULT BİYOPOLİTİĞİNDE ÖZNE VE İKTİDAR İLİŞKİLERİ: DEVLETİN ÖTESİNDE BİR STRATEJİK OYUN*

SUBJECT AND POWER RELATIONS IN FOUCAULT BIOPOLITICS: A STRATEGIC
GAME BEYOND THE STATE

Öz: Bu çalışmada, beden ve hayatın iktidarın uygulama sahnesi haline gelişi Michel Foucault'nun metinleri üzerinden incelenmiştir. 17. yüzyılda yaşanan iktidar tekniklerindeki dönüşüm, iktidarı devletin ötesine taşıyan, onun sınırlarını aşan bir olgu haline getirmiştir. Foucault'nun stratejik oyun olarak tanımladığı bu ilişkiler, monarşi dönemindeki baskıcı ilişkilerden oldukça farklıdır. Bireyi özne haline dönüştüren bu iktidar biçimi, gündelik hayatın tamamına işlemiştir. Monark-tebaa ilişkisini aşan iktidar tekniği, yeni dönemle birlikte, halkı "nüfus" olarak gören bir hale dönüşmüştür. Bu bağlamda, iktidar artık halkın doğum, ölüm, hastalık, sağlık, cinsel hayat, çalışma kapasitesi gibi özelliklerine bakar olmuştur. Bu çalışmada, Foucault'nun çalışmalarından yola çıkarak, iktidar ilişkilerinin devlet aygıtı içinde algılanan biçiminden gündelik hayata kök salan haline dönüşümü, bedenin ve yaşamın iktidarın ana hedefi oluşu gibi konular incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Michel Foucault, Özneleşme, İktidar ilişkileri, Gündelik hayat, Nüfus

* **Cite as/Atıf:** Bayraktar, Ö. (2020). Foucault Biyopolitiğinde Özne ve İktidar İlişkileri: Devletin Ötesinde Bir Stratejik Oyun. *Kesit Akademi Dergisi*, 6 (25): 57-69. <http://dx.doi.org/10.29228/kesit.46790>

Checked by plagiarism software. Benzerlik tespit yazılımıyla kontrol edilmiştir. CC-BY-NC 4.0

Abstract: In this study, the fact that body and life became the application scene of power is examined through the texts of Michel Foucault. The transformation of power techniques in the 17th century has made power a phenomenon that transcends the state and transcends its limits. These relations, which Foucault defined as the strategic game, are quite different from the oppressive relations in the monarchy period. This form of power that transforms the individual into a subject has penetrated the whole of daily life. The power technique, which transcends the monarch-subject relationship, has turned into a situation that sees the people as the "population" with the new era. In this context, the government has started to look at the characteristics of the people such as birth, death, illness, health, sexual life, and working capacity. In this study, based on Foucault's studies, issues such as the transformation of power relations from the perceived form within the state apparatus to the one rooted in daily life, the body and life being the main target of power were examined.

Keywords: Michel Foucault, Subjectivity, Power relations, Daily life, Population

1. GİRİŞ

Michel Foucault, çalışmalarının ana temasının aslında iktidar değil özne olduğunu belirtir. Amacının iktidar fenomenini analiz etmek olmadığını ifade eden Foucault, insanların özneye dönüştürülme kiplerinin tarihini oluşturmayı hedeflediğini ifade eder. Eserlerinde insanları özneye dönüştüren üç farklı nesneleştirme kalıbı üzerinde durmuştur. Bunlardan ilki, kendilerine bilim statüsü kazandırmaya çaba gösteren araştırma kipleridir. Örneğin, genel dilbilgisi, filoloji ve dilbilim alanlarında, konuşan öznenin nesneleştirilmesi. İkinci olarak Foucault, öznenin "bölücü pratikler" olarak adlandırdığı pratiklerde nesneleştirilmesini incelemiştir. Bu durumda özne, kendisinin içinde bölünür veya diğer insanlardan bölünür. Bu süreç onu nesneye dönüştürür. Bu dönüşümün örnekleri deli ve akıllı, hasta olan ve sağlıklı olan, suçlular ve "iyi vatandaşlar"dır. Foucault, üçüncü olarak bir insanın kendisini özneye çevirme biçimini incelemiştir. Örneğin cinsellik alanında, insanların kendilerini nasıl "cinsellik" öznesi olarak tanımayı öğrendiğini araştırmıştır (Foucault, 2011a: 58). Foucault, iktidarı analiz etmeyi, iktidarın bir tarihini çıkartmayı hedeflemez fakat iktidardan bağımsız bir biçimde özneye dönüşme pratiklerinin incelenemeyeceğini belirtir. Özneleşme tarihini araştırmak için iktidar ilişkilerinin de tarihini araştıran Foucault, öncelikle iktidarın devlet sınırlarını aşan bir şey olduğunu belirtir. İktidar ilişkilerini devlet terimleriyle ortaya koymanın sadece monarşi dönemindeki gibi hükümler ve hükümlerlik çerçevesine sıkıştırmak anlamına geldiğini belirten Foucault, yasa terimleriyle konuşmanın yeterli olmadığını belirtir. İktidar ile ilgili fenomenleri, devlet aygıtına bağımlı fenomenler olarak betimlemenin, onları sadece özünde baskıcı niteliğe sahip olarak kavramak olduğunu ifade eder (Foucault, 2011b: 71, 72). Fakat Foucault, "İktidar kötüdür." demeyi reddeder. Zira iktidar kötü değildir. Ona göre iktidar, stratejik oyunlardan ibarettir. Örnek olarak ise cinsel ilişkilere veya aşk ilişkilerine göz atmayı önerir. "Şeylerin" kolaylıkla tersine dönebileceği açık bir stratejik oyun olan bu ilişkilerde başka bir insan üzerinde iktidar uygulamanın aslında kötü bir şey olmadığını savunur. Foucault için bu durum sevginin, tutkunun, cinsel zevkin bir parçasıdır. Bunun haricinde pedagoji kurumunu da incelemiştir. Foucault, bir hakikat oyununda diğerinden daha fazla bilgiye sahip olan, başkasına ne yapılması gerektiğini anla-

tan, ona bazı şeyler öğreten, bilgiler aktaran, hüner ve becerilerini o kişiye ileten birisinin pratiğinde herhangi bir kötülüğün bulunmadığını belirtir. Ona göre tek sorun, bir çocuğu bir öğretmenin keyfi ve yararsız otoritesinin etkilerinden korumanın yollarını bilmektir (Foucault, 2011a: 244).

İktidarın iyiliği/kötülüğü tartışmasından ziyade iktidar ilişkilerine odaklanan Foucault, devletin önemini yadsınamakla birlikte iktidar ilişkilerinin devletin sınırlarını iki anlamda aşacağını belirtir. Her şeyden önce devlet, kendi aygıtlarının sahip olduğu mutlak güce rağmen, bütün fiili iktidar ilişkileri alanını işgal edebilecek güçten yoksundur. İkinci olarak ise devlet ancak kendinden başka, yani hali hazırda mevcut durumda bulunan iktidar ilişkileri temelinde işleyebildiği için iktidar ilişkilerinin analizi devlet ile sınırlı kalmaz. Devlet, bedeni, cinselliği, aileyi, akrabalığı, bilgiyi, teknolojiyi kuşatan bir dizi iktidar ağı karşısında üst yapısal bir konuma sahiptir ve bu iktidar ağları, özünde belli büyük yasaklama işlevleri etrafında yapılan bir “meta-iktidar”la koşullandıran-koşullanan ilişkisi içinde yer alır. Fakat yasaklar koyan bu meta-iktidar, ancak büyük negatif iktidar biçimlerinin zorunlu temelini sağlayan çok çeşitli ve belirsiz iktidar ilişkilerinde kök saldıği ölçüde yerleşebilir ve kendisine sağlam bir zemin elde edebilir (Foucault, 2011b: 72). Foucault’ya göre bu iktidar tekniği bireyleri kategorize ederek, bireyselliğiyle belirleyerek, kimliğine bağlayarak, ona hem kendisinin hem de öteki bireylerin onda tanımak zorunda olduğu bir hakikat yasası dayatarak direkt olarak gündelik hayata müdahalede bulunur. Bu bireyleri özne yapan iktidar biçimidir. Foucault’nun araştırmalarının ana teması işte bu özne yapan iktidar biçimleridir. Tüm bu girizgâhtan sonra Foucault için öznenin anlamını belirtmek gerekirse, Foucault’ya göre öznenin anlamlarından ilki denetim ve bağımlılık yoluyla başkasına tabi olan özne ve vicdan, ikinci anlamı ise özbilgi yoluyla kendi kimliğine bağlanmış olan öznedir. Foucault’ya göre kelimenin her iki anlamı da boyun eğdiren ve tabi kılan bir iktidar biçimi telkin etmektedir. Zira Fransızcadaki “sujet” (özne) kelimesi aynı zamanda “tebaa”, yani tabi kılınmış, boyun eğmiş anlamını taşır. Benzer şekilde Foucault, Fransızca “assujeter” kelimesini de iki anlamda kullanır: Özneleştirmek ve tabi kılmak, boyun eğdirmek (Foucault, 2011a: 63). Bu bağlamda Foucault, iktidardan ziyade özneleştirme pratiklerini, yani boyun eğdirme pratiklerini araştırır. Bu pratiklerin anlaşılabilmesi için sadece devlete odaklanmanın yetersiz kalacağını savunur. Bir devletin kuralları, yasaları, devleti oluşturan toplumun değerlerinden bağımsız olamayacağına göre özneleşme süreçleri için toplumun genelindeki, gündelik, sıradan davranış kalıplarına işlemiş olan iktidar ilişkilerine bakılmasını önerir.

2. Gündelik Davranış Kalıplarına Sinen İktidar ya da İktidarın Bedenselleştirilmesi

Foucault, 17. yüzyılla birlikte yeni bir iktidar biçiminin doğuşundan bahseder. 17. yüzyıla kadar kralın fiziki varlığı monarşinin işleyişi için gereklidir. Bu toplumda kralın bedeni bir metafor değil, siyasi bir gerçekliktir. Fakat daha sonra 18. yüzyıl özellikle de 19. yüzyıldan sonra toplumun bedeni yeni iktidar ilkesi haline gelmiştir. Artık bu bedenin korunması için tıbbi önlemler bile alınmaya başlanmıştır. Monarkın bedensel bütünlüğünün tekrar tekrar canlandırıldığı ritüeller yerine, hastaların ortadan kaldırılması, bulaşıcı hastalıkların kontrol edilmesi, suçluların dışlanması gibi tedavi yolları, reçeteler uygulanmıştır. Bu dönemde artık işkence yoluyla ortadan kaldırmanın yerini de mikropsuzlaştırma yöntemleri almıştır (Foucault, 2003: 38, 39). Bu nedenle iktidarı dar anlamda ele alan soldaki “İktidar soyutlayan, bedeni yadsıyan,

baskı altına alan ve onu ezen bir şeydir.” tanımının yetersiz olduğunu savunur. 17. ve 18. yüzyıldan sonra devreye sokulan yeni iktidar teknolojilerinin en çarpıcı olanının, onların somut ve kesin karakterleri, çeşitli ve farklılaşmış bir gerçeği kavrayışları olduğunu belirtir. Bu zamana dek feodal toplumlarda iktidar, özünde göstergeler ve el koyma aracılığıyla etkisini korumuştur. Bir yanda feodal lordlara, ritüellere, törenlere ve benzeri yöneticilere sadakat göstergeleri, diğer yanda ise vergiler, yağma, avlanma, savaş gibi çeşitli biçimler alan el koyma şekilleri iktidarın tesirini devam ettirmiştir. 18. yüzyılda ise etkisini toplumsal üretim ve toplumsal hizmet yoluyla kurmaya başlayan bir iktidar biçimi doğar. Söz konusu olan artık, bireylerden somut yaşam koşullarında üretken hizmet elde etmektir. Bunun için, iktidarın bireylerin bedenlerine, hareketlerine, tutumlarına ve gündelik davranış kalıplarına erişmek zorunda olması anlamında, iktidarın gerçek ve etkili bir şekilde “bedenselleştirilmesi” zorunlu olmuştur (Foucault, 2011b: 75). Artık baskıcı, kaba kontrolden yönetsel kontrole geçilmiştir. Bu tip kontrolde gözetim ve yöneltme eylemleri ile değerlendirme ve disiplin altına alma söz konusudur. Gözetim ve yöneltme, bedenin işleri ne şekilde, nasıl ve hangi zaman zarfında yerine getireceğine yönelik iken değerlendirme ve disiplin altına alma ise bireyin performansının değerlendirilmesi ile ilgilidir. Bireyin performansının iktidarın amaçlarına uyumlu olması halinde birey ödüllendirilirken, performansın iktidarın amaçlarına, normlarına uygun olmaması durumunda ise birey cezalandırılır. Bu şekilde, bedenin, iktidarın amaçlarına, söylemlerine ve hedeflerine uyumlu hale getirilmesi, yani bedenin disiplin altına alınması sağlanmış olur (Astley, 1985).

Bedenin denetim ve gözlem yoluyla disiplin altına alınışı 19. yüzyıldan itibaren fabrikalarda görülmeye başlanmıştır. Fabrikanın sahibi ya da bizzat onun tarafından görevlendirilmiş yöneticiler, bireylerin çalışıp çalışmadığını, çalışmanın yolunda gidip gitmediğini denetlemeye koyulmuşlardır (Blau ve Schoenherr: 1971).

Bedene hâkim olma, beden bilinci, ancak iktidarın bedeni kuşatmasıyla elde edilebilmiştir. Bunun için jimnastik, idmanlar, kas geliştirme, çıplaklık, güzel bedenin yüceltilmesi gibi girişimlerde bulunulmuştur. Tüm bunlar, çocukların, askerlerin bedeni üzerinde, sağlıklı beden üzerinde iktidarın uyguladığı kararlı, inatçı ve titiz çalışmaların ürünüdür (Foucault, 2011a: 39). Çocukların bedenlerinin oldukça karmaşık bir şekilde manipüle edilmesinde ve koşullandırma sistemlerinin nesnesi haline getirilmesinde bir hayli başarılı olan okul disiplini gibi yöntemlerin önemini kaynaklandığı nokta burasıdır, iktidarın bedenselleştirildiği noktadır. Fakat aynı zamanda bu yeni iktidar teknikleri, nüfus sorunuyla uğraşmak, kısacası insan birikimini idare etmek, denetlemek ve yönlendirmek ihtiyacını duymuştur. Foucault’ya göre (2011b: 75), demografi, kamu sağlığı, konut, yaşam süresi ve doğurganlık gibi sorunlar da buradan ortaya çıkmıştır. Böylece beden, artık başlı başına politik bir kategori haline gelmiş, yaşamı merkezine koyan iktidar da gittikçe gücünü artırmıştır (Arpacı, 2016: 82). Sağlık, tıp, doğurganlık, hastalık gibi olgu ve sorunların araştırılmasının nedeni de iktidarın bedene nüfuz etme, bireyi özneleştirme gerekliliğini duymaya başlamasıdır.

Foucault geçmişteki iktidar pratiklerinin ana hedefini tebaanın isyan etmesini engellemek olarak görür. Vergiler, gümrük tarifeleri, üretim yönetmelikleri, tahıl fiyatları üzerine nizamnameler, piyasa âdetlerinin korunması ve düzenlenmesi gibi pratiklerin hepsi hükümler haklarının ve feodal yetkilerin uygulanmasının birer parçası halindeydi. Geleneklerin devam ettirilmesi, hazinenin etkin bir biçimde zenginleştirilmesi, şu ya da bu tebaa grubunun memnuniyet-

sizliğinden kaynaklanacak şehir ayaklanmalarının önünün kesilmesinin teknikleri olarak düşünülmüştür (Foucault, 2015a: 19). Fakat 17. yüzyıldan sonra devlet odaklı iktidar varsayımının yetersiz kaldığını belirten Foucault, bu yüzyılı burjuva toplumlarına özgü olan ve insanlığın içinden bir türlü çıkamadığı bir baskı çağının başlangıcı olarak ele alır (Foucault, 2007: 22). Bu baskı çağı ile birlikte iktidar artık kök salmaya başlamıştır. İktidardan kurtulmanın zorlaşması, baskı çağından çıkılamamasının nedeni derinlere işlemiş olan iktidarın kökleridir. Bu nedenle Foucault, gündelik yaşam düzeyinde uygulanan mikro-iktidarların incelenmesini tavsiye eder. Bu bağlamda Klasik Marksistleri de mücadelede sadece devlet aygıtını öne çıkarmalarından ötürü eleştirir. İktidarın yerinin devlet aygıtı olmadığını öne süren Foucault, devlet aygıtlarının dışında, üstünde ve yanında çok daha küçük düzeyde işlev gören iktidar mekanizmalarında değişiklik yapılmadığı takdirde toplumda hiçbir şeyin değişmeyeceğini savunur (Foucault, 2003: 43). Toplumun insanın düşünüş tarzını etkilediğini belirten Foucault, siyasetin, ekonominin ve tarihin de bireyin düşünceleri üzerinde iz bıraktığını ifade eder. İnceleme alanının düşünce tarihi olduğunu söyleyen Foucault, evrensel mantık kategorilerinin insanların düşünüş tarzlarını gerçekten gerektiği gibi açıklamaya uygun olmadığını savunur. Foucault'ya göre toplumsal tarih ile biçimsel düşünce analizleri arasında çok dar bir yol, bir alan bulunmaktadır, kendisinin de izlediği, düşünce tarihçisinin yolu budur (Foucault, 2011a: 99).

Bir düşünce tarihçisi olduğunu belirten Foucault, düşüncenin geçirdiği evreleri analiz etmek için iktidar alanlarından olan cinsellik, hapishane, tımarhane ve hastaneleri kendisine konu edinmiştir. Zira hapishane ve hastane gibi kurumlar sayesinde iktidar, bireyleri normal ve normal olmayan, iyi ve kötü olan, deli ve normal olan olarak sınıflayabilmiştir. Aynı zamanda Foucault'ya göre, cinselliğin tarihi de her şeyden önce yükselen bir baskının güncesi olarak okunabilir. Fakat bu okuma 17. yüzyıla kadar geçerlidir. 17. yüzyıldan sonra cinselliğin her yerde konuşulmasına izin verilmiştir. Artık cinsellik sadece yargılanmaz, yönetilir de. Cinsellik, 18. yüzyıldan itibaren düzensizliğin bastırılması anlamında değil, ortak ve bireysel güçlerin düzenli biçimde artırılması anlamında ele alınmaya başlar. Artık bir yasaklama katılığından bahsedilmez, daha ziyade cinselliği yararlı ve genel kamusal söylemler yoluyla düzenleme gerekliliği ön plandadır. Foucault, bu düzenlemelere örnek olarak "nüfus"un ortaya çıkışını gösterir. Eski, hükümlü anlaşıma dayanan paradigma 18. yüzyılda terk edilmiş onun yerine disiplin paradigmasına geçilmiştir (Gölbashi, 2015: 330). 18. yüzyılda bu dönüşümlerden en önemlisi, iktidar tekniklerinin büyük yeniliklerinden birisi ekonomik ve siyasal bir sorun olarak "nüfus"un doğuşudur. Artık zenginlik nüfusu, işgücü nüfusu ya da çalışma kapasitesi, gösterdiği artışla sahip olduğu kaynaklar arasında dengede duran nüfus gibi çeşitli kavramlar kullanılmaya başlamıştır. Hükümetlerin, geçmişte sadece tebaa olarak görülen topluluğa ilgisi artmış; artık yalnızca uyruklarla, hatta halkla değil, özgül fenomenleri ve özel değişkenleriyle (doğum, ölüm, yaşam süresi, doğurganlık, sağlık durumu, hastalıkların sıklığı, beslenme ve konut biçimi) bir "nüfus"la karşı karşıya olduklarına farkına varmışlardır. Bu ekonomik ve siyasal nüfus sorununun merkezinde cinsellik yer almıştır: Doğum oranını, evlenme yaşını, meşru ve gayri meşru doğumları, cinsel ilişkilerin başlama yaşını ve sıklığını, bu ilişkileri doğurgan ya da kısır kılmanın yolunu, bekârlığın ya da konulan yasakların etkisini, gebeliği önleyici uygulamaları çözümlenmek gerekmektedir (Foucault, 2003: 13, 26, 27). Aynı zamanda doktorların, hastaların yaşam tarzları ve ölüm sebeplerini kayıt altına almasıyla birlikte hastaneler ve doktorlar "patolojinin kaydını tutan nüfus daireleri" işlevi kazanmıştır (Foucault, 2006a: 52).

Böylece beden, iktidarın ilgi odaklarının en başında gelen duraklardan biri olmuştur. Beden hakkında bilgi sahibi olmak, üremesini ya da ürememesini takip altına almak iktidarın politikalarının başında gelmiştir.

İktidarın dönüşümünün gözlemlenebildiği bir diğer alan ise deliler ve tımarhanelerdir. Bu alandaki araştırması aslında Foucault'nun kendi deneyimlerine dayanır. 1955 yılında Sainte-Anne'da bir psikiyatri kliniğinde psikolog olarak çalışan Foucault, o dönemde psikiyatri kliniklerinde psikologluk mesleğinin pek olmamasından dolayı özel bir statüde çalışmıştır. Yapacak fazla bir görevi olmayan Foucault, iki yıl boyunca doktorlar dünyası ve hastalar dünyası arasındaki sınırda dolandığını belirtir. Doktorların ayrıcalığına sahip olamayan Foucault, hastaların hüznü statüsüne de dâhil olmamıştır. Bu süre zarfında doktorlar ve hastalar arasındaki iktidar ilişkilerini gözleme fırsatı bulan Foucault, bu iki grup arasındaki mücadele, çatışma ve saldırganlık ilişkisini gördükten sonra akıl ve delilik arasındaki ilişkinin tarihini yazmak istemiştir (Foucault, 2003: 151, 152). Her daim toplumdan dışlanan delilere bakış, 17. yüzyılda sanayi toplumunun ortaya çıkışı ile birlikte değişmiştir. Deliler, geçmişten beri hemen hemen bütün toplumlarda bütün alanlardan dışlanmıştır, fakat delileri bir yere kapatma olgusu sanayi toplumunda ortaya çıkmıştır. Delilik, 17. yüzyılın ortalarından itibaren kapatma alanına ve burayı onun doğal yeri olarak işaret eden harekete bağlı olmuştur. Örneğin, Paris'te 1656 yılında içinde delilerin de kapatılacağı "Genel Hastane" kurulmuş, ardından da 1676 yılında bir ferman ile krallığın her kentinde bir genel hastane kurulacağı hükme bağlanmıştır (Foucault, 2006b: 90, 93). Sanayi toplumu öncesi dönemde sadece dışlanma görülmekteydi. Örneğin ilkel bir Avustralya kabilesinde deli, toplum için, doğaüstü bir güçle donanmış, korku verici bir varlık olarak kabul edilir. Her durumda, deliler çalışmada, ailede, söylemde ve oyunlarda diğer bireylerden farklı davranışlar sergilemiştir. Bu bağlamda çalışma hususundaki farklılık oldukça önem arz etmektedir. Bir bireydeki deliliği belirlemek için günümüzde de kullanılan ilk ölçüt bu insanın çalışmaya uygun olup olmadığıdır. Eğer akıl sağlığı nedeniyle çalışma hayatına katılmıyorsa, o birey deli olarak belirlenir. Avrupa'da, ortaçağda, delilerin varlığı kabul edilmiş bir şeydi. Kimi zaman sinirlenen, dengesizleşen veya tembel gözüken ama etrafta dolaşmasına izin verilen delilerin varlığına sanayi toplumunda izin verilmemeye başlanmıştır. Sanayi toplumunun taleplerine yanıt olarak Fransa ve İngiltere'de hemen hemen aynı zamanlarda delileri kapatmak için büyük kurumlar kurulmuştur. Buralara yalnızca deliler gönderilmemiştir, onlar gibi işgücüne dâhil olamayan işsizler, sakatlar, yaşlılar ve çalışamayacak durumda olan herkes konulmuştur (Foucault, 2011c: 78, 79). *Deliliğin Tarihi* kitabında Foucault'nun yapmaya çalıştığı şey deliliğin bir tarihçesini yazmak değil, 16. yüzyıl ile 19. yüzyıl arasında Avrupa toplumlarında delilere verilen statüyü, delilerin algılanışındaki değişikliği araştırmaktır.

Cezalandırma ve hapisane de Foucault'nun araştırma alanlarından birisi olmuştur. Beden üzerindeki iktidarın en çok görüldüğü yer olan cezalandırma da 18. ve 19. yüzyıldaki dönüşümlerden nasibini almıştır. Daha önce işkence, teşhir, kazığa oturtma, dövme ve linç gibi biçimler alan cezalandırma, 19. yüzyılın ilk yarısında hemen hemen her yerde ortadan kalkmıştır. Fransa yollarında sürüklenen kürek mahkûmlarının zincirlerinin yerini siyaha boyanmış hapisane arabaları almıştır. İfşanın geri çekilmesiyle, ceza zaman içinde bir sahne olmaktan uzaklaşmıştır. Ceza-beden ilişkisi, azap çektirmekten ayrılmıştır. Hapisane, içeri kapatma, zorla çalıştırma, kürek, ikamet yasağı, sürgün gibi tedbirler, elbette beden ile ilgilidir fakat bun-

lar daha çok özgürlük ile ilgilidir. Artık işkence yapan celladın yerini içinde gözetmenler, hekimler, papazlar, psikiyatrlar, psikologlar, eğitimciler gibi kişilerin bulunduğu büyük bir teknisyenler ekibi almıştır (Foucault, 2000: 40, 43). Foucault'ya göre, hastanelerdeki, hapishanelerdeki, cinsellik ve beden üzerindeki politikaların dönüşümünün nedeni 19. yüzyılda monarşinin ortadan kalkmasıdır. İktidarın, onu miras yoluyla devralan biri tarafından uygulandığı sistem olan monarşinin kaybolmasıyla iktidar artık, ekonomik, toplumsal, demografik süreçlerin bilgisini içeren belli bir yönetsel bilginin aracılığıyla uygulanmaya başlar. Bu dönemden sonra, siyasi, ekonomik ve insani bilimler gerçek bir Rönesans'tan geçer, zira yönetenler bir bilgi olmadan yönetemeyeceklerini bilirler (Foucault, 2011c: 129). Bu bağlamda bilginin üretilmesi ve aktarılması iktidarlar için çok elzem bir konudur. Bilgi, iktidarın devamını getirir, iktidarın daha da kökleşmesini sağlar. Bilgi ve söylemin üretildiği eğitim alanı iktidar ilişkilerinin analizi için oldukça elverişli bir alandır.

3. Eğitim, Söylem ve Performans Üçgeninde Bilgi ve Hakikat

Eğitim, iktidarın yönetimini sürdürmesi ve kitleleri şekillendirmesi açısından büyük önem arz eder. İktidar, eğitim yoluyla bedenleri bedene nüfuz eder. Beden üzerine bilgi üreten iktidar, bunu askeri ve eğitsel disiplinlere borçlu olmuştur (Foucault, 2003: 42). Foucault, *Bilginin Arkeolojisi* (2014), isimli kitabında iktidar ve bilgi arasındaki ilişkiyi inceler. Arşivi betimleyeceğini belirten Foucault (2014: 17, 18), arşiv ile söylemler bütününe kastettiğini belirtir. Arşiv, önceden ve başka yerde kurulmuş düşünceleri gözle görülebilir karakterler haline getiren kelimelerin, tarihin söylemsel pratiklerin kalınlığı içinde, ifadeleri koşullarına ve ortaya çıkış alanlarına sahip olan olaylar ve olanaklarını ve kullanım alanlarını içeren şeyler olarak düzenleyen sistemlere sahip olmayı hedefler. Foucault'nun arşivi bir bakıma ifadelerin, olayların ve şeylerin sistemidir. Arşiv terimi ile binlerce yıldan beri insanlar tarafından söylenmiş tüm şeylerin, sadece düşüncenin ilkelerine ya da koşulların oyununa göre birden bire çıkmadığını belirtir. Sözel edimler düzeyinde, aklın veya şeylerin düzeni içinde açılabilmiş olanların, yalnızca işaretlerin bir düzeni olmadığı; fakat söylemsel düzeyi belirginleştiren bütün bir ilişkiler oyunu sayesinde ortaya çıktıkları gerçeğini, dışarıdan ve sessiz süreçlere rastgele nakledilmiş figürlerin yerine, özel bir düzene göre çıktıklarını belirtir. Foucault'ya göre (2014: 155, 156) arşiv, bütün söylenmiş şeylerin şekilsiz bir çokluğun içinde sonsuzca toplanmadıkları, kesintisiz bir çizgiselliğin içine de girmedikleri ve dış sorunlarla tesadüfen ortadan kalkmadıkları, lakin farklı biçimler halinde gruplandıkları, çeşitli ilişkilere göre birbirleriyle birleştikleri özel düzenlere göre devam ettikleri veya silinip gittikleri gerçeğini veren şeydir. Foucault (2004: 185), insanların söylemlerinin altındaki düşüncesinin ne olduğunu araştırmaya çalışmadığı belirtir. Söylemi görünür varlığı içinde, kurallara itaat eden bir pratik olarak ele almaya ve betimlemeye çabaladığını belirtir. Oluşum, varoluş, birlikte-varoluş kurallarına, işlev görme sistemlerine itaat eden bir pratik olarak...

Foucault'ya göre söylem, bir kültürün tüm fenomenlerinin ortak yorumsal bir zemini anlamına gelmemektedir. Aynı zamanda, bir biçimi görünür kılmak, bir şey söylemenin dolambaçlı bir yolu da değildir. Foucault, insanların yaptıkları her şeyin, deşifre edilebilecek bir uğultu olmadığını da kabullenir. Ona göre söylemin de figürün de, her birinin kendi varlık kipi vardır; fakat bunlar karmaşık ve iç içe geçmiş ilişkiler sürdürürler. Foucault'ya göre (2006c: 222) betimlenmesi gereken şey, işte bu karşılıklı işleyişlerdir.

Söylem türlerini analiz etmeye çalışan Foucault, öncelikle söylem türlerini saptama yoluna gider. Ardından bu söylemleri betimler ve “bilgi hanedanlığı” dediği, bir kültürde gözlemlenebilecek bu büyük söylem türleri ile bunların ortaya çıkışlarının koşullarını inceler. Foucault (2004: 307), bilginin taşıyıcısı olan söylem türlerinin tarihinin yazılışının, içinde bu söylemin işlediği toplumda var olan iktidar ilişkilerinin dikkate alınmadan yapılamayacağını savunur. Artık, iktidarın işlevlerinin büyük bir kısmı bilgi yollarıyla yayılma gösterir. Bu bilgi sadece bilimsel bilgi değildir, teknolojinin, teknokrasinin bilgisi gibi tüm özel bilgileri de içeren, geniş anlamda bir bilgidir (Foucault, 2003: 244). Foucault, ilişkiler ağına dayanan bilginin icat edildiğini savunur. Bu nedenle bilgi, insan doğasına işlenmiş bir halde değildir. Karmaşık bir işlemin sonucudur. Bilginin yanı sıra iktidarı olanaklı bir diğer husus da hakikattir. Hakikat bilgiden de sonra icat edilmiştir (Foucault, 2012: 208).

Foucault’ya göre hakikat, sözcelerin üretimi, düzenlenmesi, dağılımı dolaşımı ve işleyişi için düzenlenmiş bir prosedürler bütünü olarak anlaşılmalıdır. Hakikat kendisini üreten ve destekleyen iktidar sistemleriyle ve kendisinin meydana getirdiği ve kendisini yayan iktidar etkileriyle döngüsel bir ilişki içindedir. Bu ilişkiyi Foucault, hakikat rejimi olarak adlandırılmıştır. Bu rejim yalnızca ideolojik ya da üstyapısal bir rejim değildir. Kapitalizmin oluşumu ve gelişmesinin bir koşulu olan bu hakikat rejimi bazı ince ayrımlarla birlikte sosyalist ülkelerde de bulunur (Foucault, 2011b: 83).

Bilginin arkeolojisini yapmaya çalışan Foucault, günümüzde alışılan birçok şeyin tarihsel değişimlerin ürünü olduğunu göstermeye çalışır. Deliler, suçlular ve katiller gibi toplum tarafından dışlanan karanlık kişileri ve süreçleri iki nedenden dolayı analiz ettiğini belirtir. Bunlardan ilki Batı Avrupa toplumlarını düzene koymaya imkân veren siyasi ve toplumsal süreçler pek belirgin değildir; ya unutulmuş ya da alışılmış olmasıdır. Bu süreçler insanların alışık olduğu görünümün parçasıdır ve insanlar artık onları göremez. Hâlbuki bunların büyük bir kısmı zamanında insanları rahatsız eden şeylerdir. Foucault’nun bu süreçleri analiz etmesinin diğer nedeni de insanların alışık oldukları görünümlerin parçası olan, insanların evrensel hakikat olarak kabul ettikleri pek çok şeyin aslında oldukça belirgin bazı tarihsel değişimlerin ürünü olduğunu insanlara göstermektir (Foucault, 2011a: 100). Bu bağlamda, insan bilimleri de henüz çok gençtir. İnsan bilimleri, insanın bilimsel nesne haline gelmesine karar verildiğinde ortaya çıkmışlardır. İnsan bilimleri, insanın kendini Batı kültürünün içinde, hem düşünülmesi gereken hem de bilinecek şey olarak oluşturduğu gün ortaya çıkmıştır. Bu bilimlerin doğuşu da pratik sorunlarla birlikte olmuştur. Foucault, insan bilimlerinin her birinin ortaya çıkışının, bir sorun, bir talep, teorik veya teknik cinsten bir engel vesilesiyle olduğundan şüphe duymadığını belirtir. Bir sorun, bir talep, teorik veya teknik türden bir engel vesilesiyle ortaya çıkan bu bilimler, yeni dönemdeki dönüşümlere cevap verebilme amacı gütmüştür. Psikolojinin 19. yüzyılda bilim olarak yavaş yavaş kurulabilmesi için, hiç kuşkusuz endüstri toplumunun bireylere dayattığı yeni ölçüler gerekmiştir. Sosyolojik tipten bir düşüncenin ortaya çıkabilmesi için ise hiç kuşkusuz Fransız Devrimi’nden beri toplumsal dengeler üzerinde ve bizzat burjuvaziyi oluşturmuş olanının üzerinde ağırlık yapan tehditlerin ortaya çıkması gerekmiştir (Foucault, 2015b: 480).

Foucault, insanların alışık olduğu fakat aslında henüz yeni olan, 19. yüzyılda yaşanan dönüşüm ile birlikte günümüzdeki halini alan olaylara örnek olarak eğitimi gösterir. Not verme

gibi, sınav yapma gibi olgular aslında oldukça gençtir. Disiplin edici yeni teknolojiler eğitimde de kullanılmıştır. Bu teknikler sayesinde öğrencilerin davranışları, becerileri denetlenmiş, performansı pekiştirilmiştir. Yeni öğretim kurumlarında bir sınıfta onlarca öğrenci varken, bunların başında bir öğretmen bulunur. Bu sayı dezavantajına rağmen iktidarın devamı için sürekli bir denetim, her anın gözetilmesi teknikleri kullanılmıştır. Sayısal olarak not verip performansın ölçülmesi, sınavların ortaya çıkışı, sonuç olarak bireyleri, her birinin tam olarak yerinde, yani öğretmenin gözü önünde tutmayı, nitelendirme ve yargılama dâhilinde sınıflandırmayı mümkün kılmıştır. Foucault, eğitimdeki değişen iktidar ilişkilerine bir örnek olarak da öğretmen kürsüsü ve öğrenci sıralarını gösterir. Günümüzde çok doğal gelen bu konum, bu diziliş aslında oldukça yenidir. Henüz 19. yüzyılın başında öğrenciler, kendilerine ders veren öğretmenin etrafında grup halinde ayakta durmaktaydılar. Bu durum, öğretmenin her öğrenciyi tek tek gözetleyememesi anlamına gelmekteydi. Fakat modern okullarda öğrenciler sırada otururken, öğretmen, bir bakışı ile tüm herkesi tek tek saptayabilir, okula gelip gelmediklerini, ne yaptıklarını, hayale dalıp dalmadıklarını, esneyip esnemediklerini, uyuyup uyumadıklarını öğrenmek için yüksekteki kürsüsünden öğrencilere seslenebilir. Foucault'ya göre (2011: 151), bunlar küçük şeyler gibi görünse de aslında büyük önem arz eder. Zira sonuçta, bir dizi iktidar uygulaması düzeyinde, bu yeni mekanizmalar tam da bu küçük tekniklerin içine girebilmiş, içine işleyebilmiştir. Ordudaki disiplinli eğitim ve okullardaki gözetleme teknikleri 19. yüzyıl boyunca atölyelerde de görülmüştür. 18. yüzyıldan itibaren iktidar artık bireylerin bedenlerini, davranışlarını bile hedeflemeye başlamıştır. Yeni dönemle birlikte artık yaşam bir iktidar nesnesine dönüşmüştür: Yaşam ve beden. Eskiden sadece ellerinden malları hatta hayatları alınabilen hukuksal tebaa varken artık bedenler ve nüfus vardır. Hayat iktidarın alanına girmiştir. 16. ve 17. yüzyıllardan itibaren yönetimin icrası artık hesaba göre yapılmaya başlamıştır. Güçler hesabı, ilişkiler hesabı, zenginliklerin ve kuvvet faktörlerinin hesabı gibi hesaplar artık iktidarın en büyük yardımcıları olmuştur (Foucault, 2015a: 257). Yönetimin akılsallığa göre ayarlanma çabası ve hayatın iktidarın alanına girişi Foucault'ya göre (2011a: 152, 153) insan toplumlarının tarihindeki en temel, en önemli değişimlerden birisidir. Bilgi alanındaki bu dönüşüm siyaset özelinde de rahatlıkla gözlemlenebilir. Hem Yunan ve Roma Antikçağı'nda hem de Ortaçağ boyunca siyaset bilgisi "Prese Öğütler" tarzındadır. Bu risalelerde, prese doğru davranış kurallarının, iktidar kullanmanın yollarının, tebaanın prensi kabul etmesinin ve saygı göstermesini sağlama araçlarının kullanımının öğretilmesi amaçlanmıştır. Bunların yanında ayrıca Tanrı sevgisi, Tanrı'nın buyruklarına itaat etmek, tebaanın yaşamını sürdürdüğü şehirlere Tanrı yasalarının hâkim kılınmasını sağlamak, Tanrı'nın öğütlediği şekilde halka adil davranmak gibi nasihatler bulunmak bu risalelerin ana unsurlarındandır (Foucault, 2011b: 262, 263). Fakat 16. yüzyıldan itibaren yönetim konusunda daha geniş bir literatür ortaya çıkmaya başlamıştır. Güvenlik, toprak ve nüfus üzerine yoğunlaşan bu literatür Foucault tarafından "yönetimsellik" olarak adlandırılır. Foucault (2011b: 282), yönetimsellikten üç şey kastettiğini belirtir. Bunlardan ilki kurumlar, prosedürler, çeşitli analizler ve düşünceler, hesaplar ve taktiklerden oluşan bütündür. Tüm bunlar, hedefi nüfus, ekonomi politik ve araçları güvenlik aygıtları olan çok özellikli ve karmaşık iktidar biçimlerinin uygulanmasını sağlamaya yöneliktir. Diğer önemli husus da eğitimidir. Tüm bu karışık iktidar aygıtlarının oluşumu, bilgi kompleksinin gelişimiyle sonuçlanan ve yönetim olarak betimlenen bu iktidar türünü uzun bir süre zarfında ve tüm Batı dünyasında diğer formların üzerinde hâkimiyet kurmaya götüren eğitim, yönetimselliğin ikinci unsurudur. Son

olarak Foucault, yönetimsellik kavramı ile 15. yüzyıl ve 16. yüzyılda idari devlete dönüşmüş olan ortaçağ adalet devletinin zaman içinde yönetimselleştiği süreci kastettiğini belirtir. Yönetimsellik, eğitim politikaları için anahtar niteliğindedir. Yönetimsellik ile birlikte eğitim de büyük bir dönüşümden geçmiş ve eğitim, iktidara ihtiyaç duyduğu yönetme bilgisini sağlayan, iktidarın meşruiyetini devam ettiren bir teknik niteliği kazanmıştır (Gillies, 2008: 415, 416). Foucault'nun, davranışları yönetmeye olarak betimlenebilecek olan yönetimsellik kavramı, eğitim alanında kendini belli eden bir araç niteliği taşır. Yönetimsellik, eğitimin politik ve ekonomik düzlemde örgütlenmesini üstlenir. Yönetimsellik bağlamında eğitim, iktidara meşruluk sağlayan bir politik aygıttır (Olssen, 2006: 214-218).

Yönetimsellik bağlamında iktidar, eğitim politikalarını belirleyerek, toplumda hâkim olacak söylemi kurabilme yeteneğine sahip olur. Eğitim politikalarının oluşturulma sürecinde bilgi, iktidar ve normalleştirme kavramları görülür (Barrat, 2004: 515-517). Foucault'nun "doğruluk rejimi" adını verdiği iktidar tekniği çevresinde biçimlenen eğitim, egemen söylemleri kurar ve halk içinde bu söylemi yayar. Bu sayede iktidarın görüşleri meşruluk kazanmış olur ve iktidar tekrar ve tekrar toplum tarafından onaylanmış olur (Levine, 2008: 64-68). Bu açıdan bakıldığında eğitim, bireyleri "normal" ve "patolojik" olarak sınıflandırır ve bireyleri toplumsal normalliğe uygun olarak yetiştirmeyi hedefler. Normal ve patolojik ayrımı bir çok ölçüte dayanır: Disiplinin varlığı ya da yokluğu, yasalara uymak ya da uymamak, meşru ilkelere sahip olmak ya da olmamak bilginin varlığı ya da yokluğu gibi (Canguilhem, 1991: 41-43). İşte eğitim iktidarının devam etmesi adına bireyleri normal olarak yetiştirmeyi amaçlarken, patolojik olanları ise toplumdan eleme ve dışlama görevini yerine getirir. Bu görev yerine getirilirken, eğitim yöneticileri, toplumsal düzende "büyük kapatılmaya" katkıda bulunurken, bir yandan da öğrencilerin, normalleştirilmiş toplumsal sisteme uyumlu bir biçimde yetiştirilip yetiştirilmediğini, hiza ya sokulma işleminin yerine getirilip getirilmediğini denetleme ve gözetleme işlevini görürler (Şentürk ve Turan, 2012: 262).

Toplumun disiplin altına alınmasına odaklanan Foucault, beden üzerine uygulanan disiplinin eğitim kurumları dışında da görülebileceğini belirtir. Hastaneler, işyerleri ve askeri birliklerde de eğitim kurumlarında olduğu gibi beden üzerinde disiplin kurulur (Özcan, 2014: 17). Gözetleme ve denetim sayesinde eğitim sistemi de tıpkı tıpta ve dinde olduğu gibi bedeni hâkimiyeti altına almış olur. Disipline edici iktidar söylemi eğitim alanında da kendisini göstermiş olur. Bu söylem davranışlarını, mimiklerini, düşüncelerini, kimliklerini, zaman ve mekânlarını gözetlediği bedenleri hizaya sokmaya çalışarak iktidarın devamını sağlar. Bu sayede artık, iktidarın söylemi bedenler üzerinde egemen olur ve bu durum da iktidarın söyleminin yaygınlaşmasına ön ayak olur (Akgündüz, 2013: 10). Bedenin üzerine, gündelik hayatın işleyişine, sıradan davranışların, sıradan konuşmaların köküne sinen iktidar da yerini sağlamlaştırmış olur. Derinlere inen iktidar ilişkileri gittikçe karmaşıklaşmış ve bu ilişkilerden kurtulmak imkânsız bir hale gelmiştir. Böylece gündelik hayatın derinlerine inen iktidar ilişkileri bireyi, kendine tabi kılmıştır.

4. SONUÇ

Foucault, iktidarı iyi ya da kötü bir fenomen olarak ele almadığını belirtir. Ona göre iktidar –sol jargon tarafından sıklıkla kullanıldığı görüldüğü biçimde- bir baskı aracından ibaret

değildir. Araştırma alanının düşünceler tarihi olduğunu ifade eden Foucault, iktidarın geçirdiği evreleri analiz etmeyi hedeflediğini söyler. Ona göre önemli olan iktidarın kötü olup olmadığı değil, iktidarın nasıl derinlere kök saldığının ve bireyi nasıl özneleştirdiğinin araştırılmasıdır. İktidar, bireyi kendine tabi kılarken pek çok farklı teknikten faydalanır. Bedene ve gündelik hayata işleyen iktidar, geçmişteki hükümdarlıktan oldukça farklıdır. 17. yüzyıl ile birlikte ortaya çıkan bu yeni iktidar, devletin iktidarından farklıdır ve artık onu aşan bir boyutta toplumun her alanına karışmış vaziyettedir. İktidar, artık halkı tebaa olarak görmeyi bırakmış, onu demografi, kamu sağlığı, yaşam süresi gibi göstergeler üzerinden “nüfus” olarak ele almaya başlamıştır. Bu bağlamda iktidar, halkın doğum oranı ile evlenme yaşı ile evlilik dışı gerçekleştiği doğumlar ile cinsel ilişkilerin başlama yaşı ve sıklığı ile ilgilenir olmuştur. Bu şekilde beden, iktidarın büyütecini üzerine tuttuğu bir inceleme alanı olmuştur. Yaşam, artık iktidarın oyun sahası olan bir nesneye evrilmiştir. Geçmişte sadece tebaa olarak görülen halkın çeşitli özellikleri analiz edilmiş, zenginlik nüfusu, kadın nüfusu, erkek nüfusu ya da işgücü nüfusu gibi çeşitli kavramlar ortaya çıkmıştır. Ayrıca bedenin, politikanın en önemli konularından biri haline gelmesi insanların geçirdiği hastalıkların, sahip oldukları yaşam tarzlarının ve bireylerin ölüm sebeplerinin de sıkıca kayıtlara alınmasını beraberinde getirmiştir.

16. yüzyıl ve 17. yüzyılda yaşanan dönüşümler sonucunda artık yönetimin uygulanması değişmiştir. Yönetim bilgisi büyük dönüşüm geçirmiştir. Geçmişte hükümdara öğütler biçiminde olan yönetim bilgisi artık hesaba ve detaya dayanmaya başlamıştır. İktidarın tekniklerinden birisi de eğitimidir. İktidarın birinci politik alanlarından birisi olan eğitim sayesinde bireylerin davranışları, tutumları daha küçük yaşta değiştirilebilir. Eğitimde taraflı bir biçimde aktarılan bilgiler, iktidarın devamını sağlamaya yardımcı olur. Eğitim, bilgi üretmenin yanı sıra bir söylem de meydana getirir. İktidar pratiklerinin analizini yapmayı hedefleyen Foucault, söylemlerin oluşum koşullarının da incelenmesi gerektiğini belirtir. Foucault, söylemi görünür varlığı dâhilinde, kurallara biat eden bir pratik olarak ele aldığını ifade eder. Söylemin tarihinin yapılması için eğitim de dâhil toplumdaki tüm iktidar ilişkilerinin didik didik edilmesi gerektiğini savunan Foucault, iktidarı sadece devlet aygıtı olarak ele alan görüşleri kıyasıya eleştirir. Zira iktidar ilişkileri artık devleti aşan, gündelik hayata, sıradan davranışlara ve söyleme işleyen ilişkiler haline almıştır. Bu nedenle sadece devlet aygıtına, hükümetlere odaklanmak, iktidar ilişkilerinin analizinin eksik olmasına neden olur. Ona göre iktidar, gündelik hayata sinen karşılıklı, stratejik oyunlardan ibarettir, iktidarı baskıcı ve kötü olarak nitelendiren geleneksel solu bu yüzden tenkit eder. Devletin önemini inkâr etmediğini belirten Foucault, her şeyden önce devletin, elinde tuttuğu imkân ve aygıtlara rağmen gündelik hayattaki fiili iktidarların tümünü işgal edecek kadar güçlü olmadığını savunur. Özetlemek gerekirse Foucault, iktidar olgusundan ziyade insanların itaat eden öznelerle dönüştürülmesinin tarihini oluşturmayı hedefler. Bunun için de devlet aygıtının ötesine bakmayı öneren Foucault, özneleşme pratiklerinin en yoğun görüldüğü cezalandırma ve hapisane, eğitim ve okul, cinsellik ve nüfus çalışmaları, tıp ve tımarhane alanlarının tarihini analiz etmiştir. Bu incelemelere göre 17. yüzyıldan sonra iktidar ilişkileri büyük dönüşüm geçirmiş ve iktidarın kökleri toplumun derinlerine işlemiştir. Bu nedenle Foucault, 17. yüzyılda başladığını belirttiği baskı çağından kurtulmanın, ancak gündelik hayatın derinliklerine işleyen mikro-iktidarların incelenmesi ile mümkün olduğunu savunur.

KAYNAKÇA

- Akgündüz, G. Ö. (2013). Foucault'da İktidar ve Beden İlişkisi. *Akademik Bakış Dergisi*, 38: 1-16.
- Arpacı, M. (2016). Foucault, Biyopolitika Ve Biyotarih: Tarihsel Çalışma Alanları Olarak Tıp, Beden Ve Nüfus. *ViraVerita E-Dergi*, 3: 80-98.
- Astley, W. G. (1985). Organizational Size and Bureaucratic Structure. *Organization Studies*, Volume 6 , Number: 3: 201-228.
- Barrat, E. (2008). The Later Foucault in Organization and Management Studies. *Human Relations*, Volume: 61, Number: 4: 515-537.
- Blau, P, M. & Schoenherr, R, S. (1971). The Structure of Organizations. New York: Basic Books.
- Canguilhem, G. (1991). *The Normal and the Pathological*. New York: Zone Books.
- Foucault, M. (2003). *Cinselliğin Tarihi*, (Çev. H., U. Tanıröver). İstanbul: Ayrıntı Yayınları. 2. Baskı.
- Foucault, M. (2003). *İktidarın Gözü*, (Çev. I. Ergüden). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Foucault, M. (2004). *Felsefe Sahnesi* (Çev. I. Ergüden). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Foucault, M. (2006a), *Kliniğin Doğuşu*, (Çev. İ., M. Uysal). Ankara: Epos Yayınları.
- Foucault, M. (2006b). *Deliliğin Tarihi* (Çev. M., A. Kılıçbay). Ankara: İmge Kitabevi, 4. Baskı.
- Foucault, M. (2006c), *Sonsuza Giden Dil* (Çev. I. Ergüden). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Foucault, M. (2011a). *Özne ve İktidar* (Çev. F. Keskin). İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 3. Baskı.
- Foucault, M. (2011b), *Entelektüelin Siyasi İşlevi* (Çev. I. Ergüden). Osman Akınhay ve Ferda Keskin, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 3. Baskı.
- Foucault, M. (2011c). *Büyük Kapatılma* (Çev. I. Ergüden ve F. Keskin). İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 3. Baskı.
- Foucault, M. (2012). *Bilme İstenci Üzerine Dersler (Collège de France Dersleri 1970-1971)* (Çev. K. Eksen). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Foucault, M. (2014). *Bilginin Arkeolojisi*, (Çev. V. Urhan). İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2. Baskı.
- Foucault, M. (2015a). *Biyopolitikanın Doğuşu (Collège de France Dersleri 1978-1979)* (Çev. A. Tayla). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Foucault, M. (2015b). *Kelimeler ve Şeyler: İnsan Bilimlerinin Bir Arkeolojisi*, (Çev. M., A. Kılıçbay). Ankara: İmge Kitabevi, 5. Baskı.
- Foucault, M. (2000). *Hapishanenin Doğuşu* (Çev. M., A. Kılıçbay). Ankara: İmge Kitabevi, 2. Baskı.
- Gillies, D. (2008). Developing Governmentality: Conduct and Education Policy. *Journal of Education Policy*, Volume: 23 Number: 4: 415-427.
- Gölbaşı S (2015). Güvenlik, Toprak, Nüfus. *Mülkiye Dergisi*, 39 (2), 327-340.
- Levine, G. (2008). A Foucaultian Approach to Academic Anxiety. *Educational Studies*, Volume: 44, Number: 1: 62-76.

-
- Olssen, M. (2006). Understanding the Mechanism of Neoliberal Control: Lifelong Learning, Flexibility and Knowledge Capitalism. *International Journal of Lifelong Education*, Volume: 25 Number: 3: 213-230.
- Özcan, K. (2014). Yönetmel Kontrol ve Örgütsel Düzen: Michel Foucault ve Zygmunt Bauman Ekseninde Bir Tartışma *Amme İdaresi Dergisi*, 47 (2): 1-42.
- Şentürk, İ., & Turan, S, (2012). Foucault'nun İktidar Analizi Bağlamında Eğitim Yönetimine İlişkin bir Değerlendirme. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi*, 18 (2): 243-272.